

prof. dr. sc. Katarina Žager

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska
kzager@efzg.hr

doc. dr. sc. Sanja Sever Mališ

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska
ssever@efzg.hr

doc. dr. sc. Nikolina Dečman

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, Republika Hrvatska
ndecman@efzg.hr

CERTIFICIRANJE I LICENCIRANJE RAČUNOVODSTVENIH I REVIZIJSKIH ZVANJA

Pregledni rad

Sažetak

Danas se, možda više nego ikad, pred računovodstvenu i revizijsku profesiju postavljaju visoki standardi kvalitete. Navedeno je posebno naglašeno u uvjetima složenosti poslovnih transakcija, internacionalizacije poslovanja, primjene novih tehnoloških rješenja, a posebno učestalih izmjena regulative i zakonskih propisa. Kako bi računovođe i revizori mogli kvalitetno odgovoriti na brojne izazove moraju biti kvalitetno educirani. Djelovanje u računovodstvenoj i revizijskoj profesiji zapravo znači, između ostalog, i postavljanje uvjeta pod kojima neka osoba može dobiti status računovođe odnosno revizora. Visoka razina stručnosti i kompetentnosti u računovodstvenoj i revizijskoj profesiji jedan je od temeljnih uvjeta i pretpostavki kvalitetnog obavljanja posla. Pri tome, stručnost i kompetentnost osoba uključenih u računovodstveni i revizijski posao podrazumijeva formalno obrazovanje, ali i sposobnost primjene teorijskog znanja u praksi čija se provjera povodi u obliku ispita nakon završenog praktičnog osposobljavanja. Međutim, osim praktičnog iskustva i polaganja ispita potrebno je osigurati da računovođe i revizori pohađaju prikladan program kontinuiranog obrazovanja kako bi se održavalo i usavršavalo teorijsko znanje, ali i stručne vještine potrebne da se računovodstveni i revizijski posao obavlja na dostatnoj razini kvalitete. U tom smislu cilj ovog rada je istražiti i analizirati koji su to potrebni uvjeti pod kojima neka osoba može steći certifikat i licencu za obavljanje računovodstvenih i revizijskih poslova. Praksa pokazuje kako postoje izvjesne razlike, kako u formalnom obrazovanju, tako i u pristupima kontinuirane edukacije te usavršavanju računovodstvenih i revizijskih djelatnika. Drugim riječima, primjenjuju se različiti pristupi certificiranju i licenciranju njihova zvanja između različitih zemalja. Navedeno ukazuje na potrebu standardizacije sustava obrazovanja računovođa

i revizora i na međunarodnoj razini. U međunarodnim okvirima postavljeni su određeni standardi profesionalne edukacije no svaka zemlja postavlja svoje specifične zahtjeve za certificiranje i licenciranje računovodstvenih i revizijskih zvanja. Povezano s tim, istražiti će se mogućnosti stjecanja certifikata i licence za obavljanje računovodstvenih i revizijskih poslova u zemljama s razvijenim tržišnim ekonomijama i odabranim zemljama članicama Europske unije. Pri tome će se poseban naglasak staviti na istraživanje uvjeta za pristupanje ispitu, sadržaja te načina polaganja ispita za stjecanje računovodstvenih i revizijskih zvanja. Razumijevanje načina te uvjeta pristupanja računovodstvenoj i revizijskoj profesiji u odabranim razvijenim zemljama Europske unije može stvoriti relevantnu podlogu za postavljanje kriterija za djelovanje računovodstvene i revizijske profesije u Republici Hrvatskoj i zemljama u okruženju. Usvajanjem takvih pravila djelovanja računovođa i revizora stvorit će se pretpostavke za kvalitetni razvoj ovih profesija u budućnosti.

Ključne riječi: *certificiranje, licenciranje, računovođe, revizori*

JEL: M41, M42

1. UVOD

Računovodstvena i revizijska profesija jedne su od ključnih profesija u poslovnom svijetu. One osiguravaju informacije bez kojih nije moguće upravljati poslovnim subjektom. Pred računovodstvenu i revizijsku profesiju se danas, možda više nego ikad, postavljaju visoki standardi kvalitete. Ovo je posebno naglašeno u uvjetima složenosti poslovnih transakcija, internacionalizacije poslovanja, primjene novih tehnoloških rješenja, a posebno toliko učestalih izmjena zakonskih propisa. Kako bi računovođe i revizori mogli kvalitetno odgovoriti na brojne stručne izazove moraju biti kvalitetno educirani. Znanja koja računovođe i revizori moraju imati stječu se formalnim obrazovanjem, ali i naknadnim usavršavanjem. Danas se posebno važnim čini kontinuirano praćenje promjena kako u regulatornom okviru tako i u trendovima razvoja računovodstvene i revizijske profesije, a iznad svega njihova korektna primjena u poslovnoj praksi. Pored stručnih, tehničkih znanja računovođe moraju posjedovati i brojne druge kvalitete poslovnih ljudi: etičnost, poštenje, dobre komunikacijske vještine, društveno odgovorno ponašanje i sl. Promjene koje se događaju u poslovnom okruženju zahtijevaju stalno ažuriranje znanja, a to podrazumijeva i kontinuirano usavršavanje. Koncept cjeloživotnog obrazovanja nije rezerviran samo za određene profesije. Danas je on nužnost u svim segmentima ljudskog djelovanja, a posebno u onim profesijama u kojima su promjene uvjeta djelovanja učestale. Računovodstvena i revizijska profesija zasigurno su jedne od njih.

Budući da su dosadašnja istraživanja pokazala kako postoje izvjesne razlike kako u formalnom obrazovanju, ali i u pristupima kontinuirane edukacije profesionalnih računovođa i revizora odnosno certificiranju njihova zvanja između različitih zemalja navedeno ukazuje na potrebu standardizacije sustava obrazovanja računovođa i na međunarodnoj razini. Poznavanje i razumijevanje računovodstvenih načela, standarda te pravila struke snažan je preduvjet kvalitetnog obavljanja računovodstvenih i revizijskih poslova. Povezano s navedenim, razvijeni su posebni međunarodni standardi edukacije za profesionalne računovođe i to s ciljem unificiranja pravila te promoviranja tzv. općeprihvaćenih standarda kvalitete u obrazovanju i razvoju profesionalnih računovođa.

2. MEĐUNARODNI STANDARDI PROFESIONALNE EDUKACIJE RAČUNOVOĐA KAO OKVIR ZA DEFINIRANJE PROFESIONALNIH KOMPETENCIJA RAČUNOVODSTVENIH I REVIZIJSKIH DJELATNIKA

Međunarodna federacija računovođa (International Federation of Accountants – IFAC) je najpoznatija i najznačajnija globalna organizacija koja je osnovana još davne 1977. godine s osnovnom misijom da u javnom interesu služi jačanju računovodstvene profesije. Unutar IFAC-a djeluje *Odbor za međunarodne standarde računovodstvene edukacije (International Accounting Education Standards Board – IAESB)* i to primarno u interesu razvoja računovodstvene profesije standardizirajući njihove kompetencije, znanja, vještine kao i moralne odnosno etičke vrijednosti. IAESB podršku profesiji osigurava promovirajući primjenu visokokvalitetnih standarda edukacije te ostalih priručnika, vodiča koji mogu pridonijeti povećanju kvalitete rada računovođa diljem svijeta. Doprinos razvoju računovodstvene profesije posebno se očituje kroz izradu *Međunarodnih standarda edukacije (International Education Standards - MSE)* za profesionalne računovođe (detaljnije o standardima vidjeti: <http://www2.ifac.org/system/files/publications/files/IAESB-International-Education-Standards-Brochure.pdf>). Standardi su namijenjeni u prvom redu organizacijama članicama IFAC-a odnosno tijelima koji direktno ili indirektno utječu na sustav obrazovanja i razvoj profesije računovođa na nacionalnoj razini. Međutim, IAESB navodi kako standardi zasigurno mogu poslužiti i drugim interesnim skupinama poput sveučilišta, regulatora, državnih tijela i sl.

Međunarodni standardi edukacije izdani su još 2003. godine te su kontinuirano unapređivani u skladu s izazovima koji se pred struku postavljaju. Primjena novih informacijskih tehnologija odnosno povećana uporaba računalne obrade podataka zahtjeva od struke i usvajanje novih znanja i vještina. Pored navedenog od računovođe se očekuje da bude i dobar komunikator različitih interesnih

skupina u smislu da korektno provodi i primjenjuje standarde, zakone i propise, ali primarno u skladu s ciljevima odnosno poslovnom politikom poduzeća čiji je zaposlenik. Računovodstvo danas sve više nadilazi isključivo vođenje poslovnih evidencija te se očekuje da bude više savjetodavna negoli izvršna funkcija u poduzeću. Stoga se čini opravdanim zahtijevati i veću odgovornost računovođa za financijsko izvještavanje. Kako bi se to postiglo treba postići visoku razinu stručnosti računovođa te njezino održavanje kroz edukaciju i praktično iskustvo te posebice kontinuirani profesionalni razvoj (Tušek, 2009., 47.).

Međunarodni standardi edukacije nametnuli kao svojevrsno mjerilo kvalitete u oblikovanju programa inicijalnog obrazovanja budućih računovođa/revizora te programa njihova kontinuiranog tzv. cjeloživotnog učenja i profesionalnog razvoja. Povezano s navedenim, moguće je prepoznati višestruke koristi od primjene ovih standarda (<http://www2.ifac.org/system/files/publications/files/IAESB-International-Education-Standards-Brochure.pdf>): usporediv obrazovni sustav, veća kvaliteta i dosljednost u obrazovanju računovođa/revizora kao i njihova veća mobilnost. Sve prethodno navedeno također je i preduvjet intenzivnije suradnje između strukovnih organizacija zemalja članica IFAC-a diljem svijeta koja se treba očitovati ponajviše u podizanju kvalitete obavljanja računovodstvenih i revizijskih usluga.

Strukturno gledajući Standard se sadrži od ukupno osam pojedinačnih standarda koje se dijele u dvije osnovne razine obrazovanja: (1) inicijalno profesionalno obrazovanje (obuhvaća šest standarda MSE 1, MSE 2, MSE 3, MSE 4, MSE 5 i MSE 6) i (2) kontinuirano obrazovanje i profesionalni razvoj (obuhvaća dva standarda MSE 7 i MSE 8). Pregled strukture, opis ciljeva te datum stupanja na snagu svakog pojedinog standarda dano je u nastavku rada (prema IAESB, 2015.):

- ♦ MSE 1: Polazni zahtjevi pohađanju programa edukacije profesionalnih računovođa
 - cilj standarda: uspostaviti odgovarajuće polazne zahtjeve pohađanju programa inicijalnog obrazovanja u interesu javnosti i to putem uspostave i očuvanja visoko kvalitetnih standarda
 - datum stupanja na snagu: 01.07.2014.
- ♦ MSE 2: Tehničke kompetencije
 - cilj standarda: definirati koje tehničke kompetencije potencijalni profesionalni računovođe trebaju razviti te konačno i demonstrirati na kraju programa inicijalnog profesionalnog obrazovanja kako bi mogli obnašati ulogu ovlaštenog računovođe.
 - datum stupanja na snagu: 01.07.2015.

- ◆ MSE 3: Profesionalne vještine
 - cilj standarda: uspostavlja profesionalne vještine i znanja koja potencijalni profesionalni računovođe trebaju razviti te demonstrirati po završetku programa inicijalnog profesionalnog obrazovanja ovlaštenih računovođa
 - datum stupanja na snagu: 01.07.2015.
- ◆ MSE 4: Profesionalne vrijednosti, etika i stavovi
 - cilj standarda: razvoj i demonstracija profesionalnih i etičkih vrijednosti odnosno stavova koje svaki ovlašteni računovođa na kraju programa inicijalnog obrazovanja treba pokazati
 - datum stupanja na snagu: 01.07.2015.
- ◆ MSE 5: Praktično iskustvo
 - cilj standarda: definirati potrebni broj godina te načina dokazivanja praktičnog iskustva na računovodstvenim poslovima
 - datum stupanja na snagu: 01.07.2015.
- ◆ MSE 6: Provjera profesionalnih kompetencija
 - cilj standarda: temeljem odredbi standarda, članice IFAC-a ovlaštene za provedbu certificiranja i inicijalno profesionalno obrazovanje računovođa trebale bi moći ocijeniti da li je postignuta zadovoljavajuća razina stručne osposobljenosti potencijalnih profesionalnih računovođa
 - datum stupanja na snagu: 01.07.2015.
- ◆ MSE 7: Kontinuirani profesionalni razvoj
 - cilj standarda: namijenjen je tijelima članica IFAC-a koji su ovlašteni provoditi certificiranje i edukaciju profesionalnih računovođa; navedena tijela trebaju djelovati u javnom interesu na razvoju i nadogradnji kompetencija profesionalnih računovođa koji su završili program Inicijalnog profesionalnog obrazovanja budući da se kontinuiranim obrazovanjem osigurava visoka kvaliteta usluge kako bi se zadovoljile potrebe klijenata, poslodavaca i drugih dionika
 - datum stupanja na snagu: 01.01.2014.
- ◆ MSE 8: Profesionalne kompetencije angažiranih partnera odgovornih za provedbu revizije
 - financijskih izvještaja
 - cilj standarda: uspostava profesionalnih kompetencija koje profesionalni računovođe trebaju razvijati i održavati kad djeluju u svojstvu partnera angažiranog za provedbu revizije financijskih izvještaja
 - datum stupanja na snagu: 01.07.2016.

Ranije je navedeno da IAESB konceptijski razlikuje dvije razine obrazovanja: inicijalno i kontinuirano obrazovanje profesionalnih računovođa. *Inicijalno profesionalno obrazovanje računovođa* obuhvaća definiciju zahtjeva tko i pod kojim uvjetima može pristupiti programu profesionalnog računovodstvenog obrazovanja (MSE 1) s jedne strane te zahtjeva kompetencija, vještina, profesionalnih, etičkih vrijednosti i stavova, praktičnog iskustva te evaluacije istih koji se pred struku postavljaju sukladno MSE 2, MSE 3, MSE 4, MSE 5 i MSE 6. Pri uređenju okvira koji regulira uvjete za pristup edukaciji profesionalnog računovođe IAESB ne ograničava niti strogo propisuje tko i pod kojim uvjetima može programu pristupiti već to ostavlja u nadležnosti organizacija koje su zadužene za njihovu provedbu.

MSE 1 zahtjeva od organizacija članica IFAC-a koje provode program edukacije profesionalnih računovođa da (IAESB, 2015., 27.):

- ◆ definiraju polazne zahtjeve pohađanju programa uvažavajući nacionalne specifičnosti uz jedino ograničenje da ti uvjeti ne budu trivijalni niti prezahtjevni (dani su neki prijedlozi kao npr. završena srednja škola/završen fakultet/iskustvo u industriji i sl.).
- ◆ obrazlože razloge zašto su navedeni zahtjevi postavljeni kao nužni uvjeti za pristup edukaciji te
- ◆ učine dostupnim zainteresiranoj javnosti sve informacije koje bi mogle biti značajne u procjeni svakog pojedinca koji razmatra odluku da li pristupiti tom programu ili ne.

MSE 2 – MSE 4 detaljno propisuju koje su to profesionalne kompetencije računovođa i revizora kao i ishode učenja svake od njih (tablica 1). Organizacije koje provode programe edukacije značajne za računovodstvenu profesiju dužne su ih redovito preispitivati i prema potrebi ažurirati te uspostaviti odgovarajuće kriterije za ocjenu zadovoljavaju li polaznici programa nužne kompetencije ili ne.

Tablica 1. Profesionalne kompetencije računovođa i revizora prema Međunarodnim standardima edukacije

	Profesionalne kompetencije računovođa	Profesionalne kompetencije revizora
Tehničke kompetencije	Financijsko računovodstvo i izvještavanje Upravljačko računovodstvo Financije i financijski menadžment Oporezivanje Revizija Korporativno upravljanje, upravljanje rizicima i interne kontrole Zakoni i propisi Informacijske tehnologije Poslovno i organizacijsko okruženje Ekonomija Poslovna strategija i menadžment	Revizija Financijsko računovodstvo i izvještavanje Korporativno upravljanje i upravljanje rizicima Poslovno okruženje Oporezivanje Informacijske tehnologije Zakoni i propisi Financije i financijski menadžment
Profesionalne vještine	Intelektualne vještine Interpersonalne i komunikacijske vještine Personalne vještine Organizacijske vještine	Intelektualne vještine Interpersonalne i komunikacijske vještine Personalne vještine Organizacijske vještine
Profesionalne vrijednosti, etika i stavovi	Profesionalni skepticizam i sposobnost prosuđivanja Etička načela Predanost interesu javnosti	Predanost interesu javnosti Profesionalni skepticizam i sposobnost prosuđivanja Etička načela

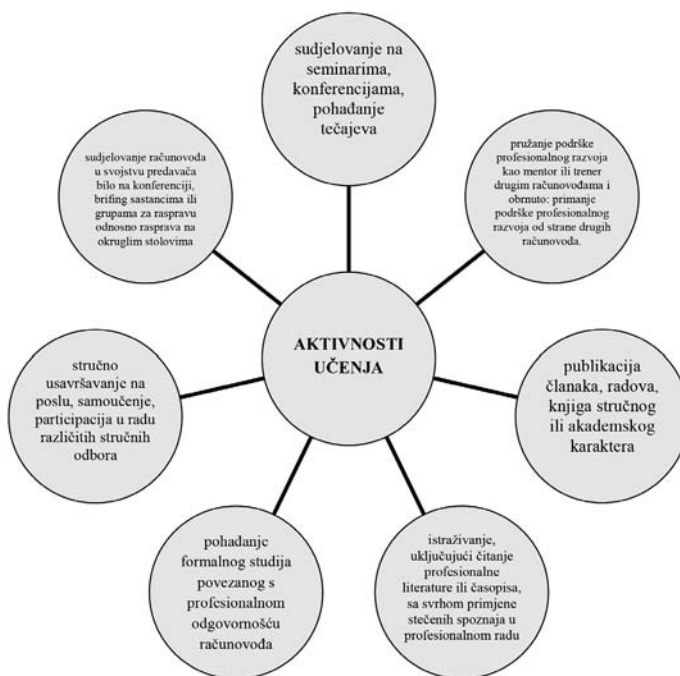
Izvor: Obrada autora prema IAESB (2015.) Handbook of International Education Pronouncements. IFAC: International Accounting Education Standards Board, str. 34-38. i 171-176.

IAESB propisuje jedan od obveznih uvjeta (MSE 5) za dobivanje stručne kvalifikacije ovlaštenog računovođe u inicijalnoj fazi edukacije, a to je prethodno

praktično iskustvo. Standard 6 (MSE 6) u suštini propisuje uvjete za konačnu procjenu da li polaznik programa zadovoljava potrebnu razinu stručne osposobljenosti u okviru inicijalnog profesionalnog obrazovanja.

Unutar Međunarodnih standarda edukacije namijenjenih računovođama posebna je pažnja posvećena „redizajnu“ u pristupu cjeloživotnog obrazovanja i profesionalnog razvoja računovođa (MSE 7) koji zapravo predstavlja nadogradnju programu inicijalne edukacije. Standardom je propisana obveza razvoja i održavanja stručnih kompetencija računovođa (*kontinuirani profesionalni razvoj*) neovisno o veličini poduzeća ili grani djelatnosti. IAESB potiče obvezu cjeloživotnog obrazovanja računovodstvene profesije, posebice ako se zna da je odgovornost svakog ovlaštenog računovođe pružiti visoko kvalitetnu i međunarodno prepoznatljivu uslugu njihovim klijentima, poslodavcima i drugim zainteresiranim dionicima. Način na koji će se vršiti evaluacija aktivnosti kontinuiranog profesionalnog usavršavanja računovođa i revizora odabire članica IFAC-a individualno, a standard (MSE 7) predlaže neke od aktivnosti učenja koje se mogu koristiti u sklopu planiranog programa aktivnosti kontinuiranog profesionalnog razvoja računovođa (slika 1 – IAESB, 2015., 93-95.).

Slika 1. Aktivnosti učenja koje se mogu koristiti u sklopu planiranog programa kontinuiranog profesionalnog razvoja računovođa

MSE 7 predlaže usvajanje jednog od tri pristupa pri evaluaciji ispunjavaju li se zahtjevi kontinuiranog profesionalnog razvoja (prema: IAESB, 2015. i Hrvatska revizorska komora, 2010.):

♦ *pristup temeljen na outputu*

- usvajanje ovog pristupa zahtjeva od profesionalnog računovođe demonstraciju razvoja i održavanja profesionalnih kompetencija uz periodično pružanje dokaza koji su:
 - (a) objektivno verificirani i provjereni od kompetentnog nadležnog tijela i
 - (b) mjereni korištenjem valjane metode procjene kompetentnosti);

♦ *pristup temeljen na inputu*

- karakteristika ovog pristupa podrazumijeva mjerenje razvoja i održavanja profesionalnih kompetencija ustanovljivanjem određenog obujma aktivnosti učenja koji se smatra primjerenim za razvijanje i održavanje kompetentnosti;
- pritom se od profesionalnog računovođe zahtijeva:
 - (a) odrađivanje barem 120 sati ili ekvivalentnih jedinica učenja u relevantnim aktivnostima profesionalnog usavršavanja u svakom uzastopnom razdoblju od 3 godine, od čega 60 sati ili ekvivalentnih jedinica učenja treba biti provjerljivo;
 - (b) odrađivanje barem 20 sati ili ekvivalentnih jedinica učenja u svakoj godini i
 - (c) praćenje i mjerenje aktivnosti učenja kako bi se ispunili prethodno navedeni zahtjevi.

♦ *kombinirani pristup*

- karakteristika ovog pristupa podrazumijeva mjerenje razvoja i održavanje profesionalnih kompetencija računovođa kombiniranjem prethodno navedenih pristupa.

Kontinuirano obrazovanje i profesionalni razvoj obuhvaća još i mogućnost specijalizacije profesionalnih računovođa u području revizije stoga MSE 8 posebnu pozornost posvećuje razvoju, za revizorku struku, značajnih kompetencija, vještina, etičkih i drugih vrijednosti te stavova koje su nužni za kvalitetnu provedbu revizije financijskih izvještaja. Ranije je naglašena važnost kontinuirane edukacije svakog računovođe. Međutim, za angažiranog partnera koji sudjeluje u procesu obavljanja revizije kontinuirana edukacije biva još i važnija, a praktično iskustvo značajno doprinosi razvoju i održavanju profesionalne kompetentnosti.

Iako standard eksplicite ne navodi koliki je minimalni broj godina radnog iskustva potreban, isti podrazumijeva višegodišnje iskustvo koja također mora moći biti dokazivo. Ponovno niti ovdje IAESB ne ograničava niti strogo propisuje tko i pod kojim uvjetima može djelovati kao angažirani partner već to ostavlja u nadležnosti nacionalnih zakonodavstava (to može biti regulatorno tijelo ili druga od struke priznata profesionalna tijela). Budući da su računovodstvena i revizijska profesija različito uređene u zemljama članicama IFAC-a, što će se i pokazati na iskustvima primjene ovih standarda u zemljama EU, u nastavku rada će nešto više riječi biti o zahtjevima i iskustvima u definiciji potrebnih kompetencija za stjecanje zvanja ovlašteni računovođa i ovlašteni revizor.

3. ZAHTJEVI I ISKUSTVA U CERTIFICIRANJU I LICENCIRANJU RAČUNOVODSTVENE PROFESIJE

3.1. Postojeća iskustva u organizaciji računovodstvene profesije odabranih zemalja

Poznato je da je računovodstvo i proces financijskog izvještavanja na razini EU harmoniziran i standardiziran proces dok računovodstvena profesija sama po sebi to nije. Naime, organizacija i način reguliranja računovodstvene profesije razlikuje se od zemlje do zemlje, a posljedično tome postoji i različita praksa vezana uz certificiranje i licenciranje računovodstvenih zvanja. Postoje zemlje koje su zakonom striktno propisale tko to može činiti i uz koje uvjete, dok kod nekih drugih zemalja posebnih uvjeta za ulazak na tržište računovodstvenih usluga uopće nema. Europsko udruženje računovođa FEE (engl. *Federation of European Accountants*, franc. *Federation des Expertes comptable Europeens*) provelo je istraživanje pod nazivom „Organizacija računovodstvene profesije u 30 europskih zemalja“ koja zaista potvrđuje tezu kako diljem EU zaista postoje različita rješenja. U tablici 2. prikazana su iskustva u organizaciji računovodstvene profesije u odabranim europskim zemljama.

Tablica 2. Organizacija računovodstvene profesije u odabranim europskim zemljama

Izvor: Obrada autora prema: http://www.fee.be/index.php?option=com_content&view=article&id=1253&Itemid=106&lang=en i <http://www.hrvatski-racunovodja.hr/data/vijesti/vijesti-2013-12.pdf> (14.07.2016.)

	SLOVAČKA	FRANCUSKA	RUMUNJSKA		HRVATSKA
	„ovlašteni računovoda“	„profesionalni računovoda“	„licencirani računovoda“	„računovoda ekspert“	„ovlašteni računovoda“
Zakonski regulirana profesija	Ne	da	da	da	ne
Primarna aktivnosti i ostale ovlaštenja	<p>Primarno: računovodstvene usluge, sastavljanje financijskih izvještaja.</p> <p>Ovlašteni su pružati i usluge vezane uz poreze, financijski menadžment.</p>	<p>Primarno: ugovorne revizije, pregled i izrada financijskih izvještaja i druge računovodstvene usluge za poduzeća.</p> <p>Ovlašteni su pružati i usluge poreznog, pravnog i financijskog savjetovanja pravnim i fizičkim osobama.</p>	<p>Primarno: vođenje financijskog i upravljačkog računovodstva, priprema mjesečnih i kvartalnih izvještaja, jednostavno knjigovodstvo za obrtnike i samostalna zanimanja, udruge te ostala manja obiteljska poduzeća.</p>	<p>Primarno: ekonomsko-financijske analize i procjene baštine, profesionalne usluge za fizičke i pravne osobe, koje zahtijevaju znanja iz računovodstva, financijska revizija (ako je član CAFR), aktivnosti poreznog savjetovanja, nadzor, izradu ili provjeru i potpisivanje financijskih izvještaja.</p>	<p>Primarno: vođenje poslovnih knjiga, poglavito sastavljanje temeljnih financijskih izvještaja te davanje savjeta iz područja računovodstva.</p>
Broj članova	~3.100	~19.230	~5.342 (aktivnih 1387)	35.249 (aktivnih 25.835)	~2.081
Broj novih članova godišnje	~150	~1.700	~ 50	~ 1.000	~ 90

Uvjeti stjecanja zvanja	1. Tehničar - položen ispit i 2 god. praktičnog iskustva 2. Executive - položen ispit i 4 godine praktičnog iskustva 3. Ekspert - položen ispit, akademsko obrazovanje (5 god.) te 6 godina praktičnog iskustva	1. Sveučilišna diploma (diplomski, 5 godina) 2. tri godina praktičnog usavršavanja organiziranog i kontroliranog od strane profesije 3. „Diploma of Expertise Comptable“ (DEC) stečena od strane Ministarstva visokog obrazovanja (2 pisana testa u području revizije i etike i diplomski rad).	1. Srednjeskolska diploma priznata od strane Ministarstva obrazovanja, istraživanja mladeži i športa 2. pristupni ispit za program obuke 3. pohađanje trogodišnjeg programa obuke 4. polaganje ispita za dobivanje zvanja „licencirani računovođa“.	1. Sveučilišna diploma u području ekonomije 2. pristupni ispit za program obuke 3. pohađanje trogodišnjeg programa obuke 4. polaganje ispita za dobivanje zvanja „računovođa ekspert“.	1. Obrazovanje i vladanje vještinama osobe s visokom stručnom spremom, odnosno završen studij s minimalno 180 ECTS bodova ekonomskog područja znanja i najmanje 2 godine radnog iskustva (iz drugih područja znanja najmanje 3 godine radnog iskustva) osobe s višom stručnom spremom, odnosno završen studij s minimalno 120 ECTS bodova ekonomskog područja znanja i najmanje 3 godine radnog iskustva (iz drugih područja znanja najmanje 5 godine radnog iskustva). 2. Moralne osobine 3. Članstvo u udruzi „Hrvatski računovođa“. 4. Obveza polaganja ispita i plaćanja troškova ispita i izdavanja certifikata
	Postojanje supervizije	Da	da	da	ne
	Nadležno tijelo	Slovačka komora ovlaštenih računovođa	Ministarstvo gospodarstva, financija i industrije te Ministarstvo budžeta.	Ministarstvo javnih financija	Udruga „Hrvatski računovođa“
	Zahtijevana zakletva	Da	da	da	ne

Kao što je iz ovog tabličnog prikaza vidljivo, postoje različita iskustva u certificiranju i licenciranju računovodstvenih zvanja. Tako npr. u nekim zemljama postoji zakonska obveza certificiranja zvanja računovođa, a u nekima ne. Za razliku od računovodstvene, revizijska profesija je u gotovo svim zemljama regulirana profesijom. Iako u zemljama EU u pravilu ne postoji zakonski definirana obveza licenciranja računovodstvenih zvanja pretpostavlja se da na ovo tržište kao davatelj usluge ne može doći bilo. Iz navedenih razloga nerijetko postoji i kontrola kvalitete obavljanja ovih usluga. Postoji supervizija, ali i obveza zakletve kao i obveza osiguranja od odgovornosti, a sve to zajedno daje dodatnu težinu i značaj ovom zvanju. U nekim zemljama, iako ne postoji zakonska obveza certificiranja zvanja, strukovne organizacije ipak provode certificiranje određenih zvanja (ovlašteni računovođa, ovlašteni upravljački računovođa, forenzični računovođa, ekspert međunarodnog financijskog izvještavanja itd.). Takvu vrst edukacije, u pravilu provode strukovne organizacije. Kako bi zaštitila svoje interese računovodstvena profesija se organizira u okviru različitih strukovnih organizacija - udruga, instituta, komora. Ta tijela trebala bi biti vrhovna autoritativna tijela koja štite interese članova. Isto tako trebala bi nadgledati kvalitetu njihovog rada, služiti javnom interesu i ne bi smjela biti primarno profitno orijentirana.

Računovodstvena profesija u *Republici Hrvatskoj* još uvijek nije regulirana na zadovoljavajući način. Do sada je bilo više pokušaja stručne javnosti da se i ovo područje zakonski regulira i konačno uvede reda na tržište računovodstvenih usluga, no takvi naponi nisu nailazili na dovoljnu podršku onih koji imaju snagu odlučivanja o tome. U uvjetima kada je odgovornost primarno na poduzetniku, a rizik sankcija za one koji neodgovorno ili nedovoljno stručno obavljaju računovodstvene poslove vrlo mali ili nikakav, ne čudi da se vođenjem poslovnim knjigama i obavljanjem ostalih računovodstvenih poslova počeo baviti gotovo svatko, i oni koji znaju, ali često puta i oni koji moguće nemaju dostatnu razinu znanja stoga u poslu čine pogreške koje na kraju snose sami poduzetnici. Navedeno je posebno zabrinjavajuće ako se uzme u obzir da za bavljenje računovodstvom nisu propisane nikakve ulazne kompetencije pa čak ni to da osoba mora završiti određeno ekonomsko obrazovanje. Ipak neki pomaci u reguliranju računovodstvene profesije su vidljivi. Nakon intenzivnih i učestalih inicijativa samih računovođa u praksi, Zakonom o računovodstvu (NN 78/15) iz 2015. godine dana je naznaka rješavanja i ovog važnog pitanja. Naime, člankom 7. ovog Zakona definirano je da „ako poduzetnik povjeri obavljanje računovodstvenih poslova i funkcije računovodstva drugim pravnim ili fizičkim osobama one moraju biti licencirane za obavljanje tih poslova na temelju posebnog zakona. Poduzetnik ostaje u potpunosti odgovoran za povjerene poslove, kao i za nesmetano obavljanje nadzora od strane nadzornih tijela“ (ZOR, 2015.). Iako je stručna javnost ukazivala na potrebu uređenja računovodstvene profesije sustavno, a ne parcijalno u konačnom zakonskom rješenju ovim člankom predviđeno je samo reguliranje potrebnih

stručnih kompetencija osoba koji rade u tzv. outsourcingu i to posebnim zakonom koji se tek na osnovu ovog Zakona treba donijeti. Naravno da ovakvo parcijalno rješenje ne rješava sustavno „ulazne kompetencije i pravila ponašanja“ svih računovođa, bez obzira kod kojeg ili za kojeg poduzetnika rade. Stoga je pred zakonodavcem vrlo važna odluka o načinu reguliranja profesije, posebno ona vezane uz certificiranje i licenciranje zvanja. U koncipiranju optimalnog rješenja treba uvažiti postojeća međunarodna rješenja, ali i specifičnosti našeg poslovnog okruženja. Pored toga, poseban značaj treba dati i osmišljavanju modela kontinuirane edukacije. U nastavku rada su prikazani načini implementacije i kontrole provođenja kontinuirane edukacije u zemljama iz našeg poslovnog okruženja, a koje su relativno nedavno regulirale i certificiranje računovodstvenih zvanja.

3.2. Zahtjevi kontinuirane edukacije računovodstvenih djelatnika u zemljama u okruženju

Računovodstvena profesija u *Bosni i Hercegovini* regulirana je profesija u smislu zvanja i uvjeta za stjecanje pojedinih zvanja. Nakon završenog formalnog obrazovanja i određenog broja godina radnog iskustva moguće je pristupiti dodatnom ispitu odnosno certificiranju zvanja. Zavisno od razine potrebnih kompetencija u osnovi postoje tri vrste zvanja/certifikata (<http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2005/zakoni/24hrv.htm>): (1) certificirani računovodstveni tehničar, (2) certificirani računovođa i (3) ovlašteni revizor. Potrebno je napomenuti da jednom stečeno stručno zvanje nije zauvijek dano. Osim što postoji praksa certificiranja zvanja postoji i obveza licenciranja te kontinuirane profesionalne edukacije. Prava i obveze članova detaljnije su navedena u Pravilniku o kontinuiranoj profesionalnoj edukaciji donesenom od strane Saveza računovođa, revizora i finansijskih radnika Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu Savez) (http://www.srr-fbih.org/sr/pdf/2009/12/PRAVILNIK_O_KPE_novi.pdf). Navedenim Pravilnikom detaljnije je regulirana obveza i sadržaj kontinuirane profesionalne edukacije (KPE), načini stjecanja bodova potrebnih za produživanje licence, ali i način evidencije odnosno dokazivanja ostvarenih bodova koje članovi profesije trebaju osigurati. Pri tome je navedeno da je član računovodstvene profesije osoba koja obavlja računovodstvene poslove i istovremeno je član jednog od profesionalnih tijela priznatog od strane Komisije.

Sukladno navedenom Pravilniku svaki član ima obavezu kontinuirane profesionalne edukacije u vrijednosti 40 bodova godišnje odnosno 120 bodova u roku 3 godine. Ostvareni bodovi moraju se upisati u evidencijsku knjižicu člana. Ukoliko član skupi min. 40 bodova produžuje mu se licenca za obavljanje poslova i u narednoj godini. Bodovi se pridružuju zavisno od vrste KPE. Opće je poznato da se potrebno znanje može steći samoedukacijom ili organiziranom edukacijom verficiranom od strane relevantnog tijela. Iako i samoučenje ima svoju vrijednost

ipak programi edukacije koji su prošli verifikaciju nadležnog strukovnog tijela, razumljivo, imaju veći ponder.

Računovodstvena profesija u **Crnoj Gori** normativno je regulirana profesija. Kako bi se netko mogao baviti poslovima računovodstva i revizije mora, prije svega, posjedovati određeni certifikat. Tako npr. zvanje certificirani računovođa može steći osoba koja je položila ispit za to zvanje, ima visoku stručnu spremu, 3 godine radnog iskustva i nije bila osuđivana za krivična djela. Osim posjedovanja certifikata računovođe moraju imati i licencu za obavljanje poslova. Licencu izdaje Institut certificiranih računovođa i to na godišnjoj osnovi. Da bi se dobila odnosno obnovila licenca računovođe moraju zadovoljiti određene uvjete, prije svega one vezane uz kontinuiranu edukaciju. U tom smislu prava i obveze definirana su Pravilnikom o kontinuiranoj profesionalnoj edukaciji računovođa (<http://www.isrcg.org/pravilnik-o-kontinuiranoj-edukaciji-clanova/>). Da bi dobili odnosno produžili licencu članovi Instituta (osobe koje su stekle zvanje knjigovođe, ovlaštenog računovođe ili certificiranog računovođe) moraju zadovoljiti određene uvjete. To se prije svega odnosi na ostvarivanje određenog broja bodova. Godišnje treba sakupiti minimalno 40 bodova odnosno 120 bodova u roku od 3 godine.

Seminari i slični stručni skupovi kao najznačajniji oblik organizirane edukacije imaju vrlo važnu ulogu i trebaju biti dominantni u kontinuiranoj edukaciji. U prilog tome govori i činjenica da članovi trebaju godišnje prikupiti minimalno 20 bodova (50%) kroz edukaciju na seminarima. Potreban broj bodova /sati moguće je prikupiti sudjelovanjem na domaćim kao i međunarodnim stručnim skupovima (seminarima, simpozijima). Bodovi po osnovu sudjelovanja na međunarodnim stručnim skupovima priznaje se samo uz uvjet ako ih organizira profesionalna organizacija koja je članica IFAC-a. Interesantno je primijetiti da se do 50% potrebnih bodova može ostvariti pretplatom na časopis, dok se neke druge vrste stručnog angažmana i usavršavanja priznaju sa relativno puno manje bodova. Ukoliko član u 3 godine ne uspije prikupiti potrebnih 120 bodova dužan je ponovno polagati ispit. Ukoliko član ne položi taj dodatni ispit njegova licenca se stavlja izvan snage. Institut certificiranih računovođa ima vrlo važnu ulogu u praćenju kvalitete rada profesionalnih računovođa. Osim što vodi registar članova i registar važećih licenci, vodi brigu oko organiziranja edukacije i osiguravanja potrebnog broja edukativnih programa.

Detaljniji prikaz oblika kontinuirane edukacije računovodstvenih i revizijskih djelatnika te način njihova bodovanja u Bosni i Hercegovini te Crnoj Gori prikazani su u tablici 3.

Tablica 3. Način bodovanja kontinuirane edukacije u BIH i Crnoj Gori

Način bodovanja kontinuirane edukacije u BIH	Broj bodova
prisustvovanje na kongresima i simpozijima koje organizira profesionalno tijelo ili društvo (pravna osoba) ovlašteno od strane profesionalnog tijela (max.)	10
prisustvovanje jednodnevnim seminarima (<i>s time da se programi na temu priprema za izradu godišnjih i polugodišnjih izvještaja priznaju i boduju samo jedanput u toku 1 godine</i>)	7
predavanja na simpozijima, seminarima i drugim oblicima KPE	5
sudjelovanje i rad u tehničkim komitetima/ grupama za diskusiju	3
pretplata na stručne časopise	8
objavljena stručna knjiga iz područja računovodstva, revizije i srodnih područja uz uvjet da ima recenziju sveučilišnog profesora	15
objavljeni članak u stručnom časopisu priznatom od strane Komisije	5
samoedukacija i ostali oblici edukacije	5
Način bodovanja kontinuirane edukacije u Crnoj Gori	Broj bodova
pretplata na stručni časopis	20
objava stručnih knjiga iz područja računovodstva, revizije i financija s recenzijom profesora sa Ekonomskog fakulteta	15
sudjelovanje u radu radnih grupa za izmjenu zakona, prijevod standarda i sl.	5
rad u registriranim računovodstvenim agencijama kojima je Institut produžio licencu	5
objavljivanje stručnih radova u časopisima priznatim od strane Instituta (1 rad = 2 boda)	2
držanje predavanja na edukacijama za profesionalna zvanja (1 sat = 1 bod)	1
pohađanje jednodnevnih seminara	6
pohađanje dvodnevnih seminara	12
pohađanje trodnevnih seminara	18

Izvor: obrada autora prema http://www.srr-fbih.org/sr/pdf/2009/12/PRAVILNIK_O_KPE_novi.pdf i <http://www.isrcg.org/pravilnik-o-kontinuiranoj-edukaciji-clanova/> (14.07.2016.)

Ovo su samo neki od primjera na koji način su razrađene odredbe MSE 7 vezane uz kontinuiranu profesionalnu edukaciju. Bez ulaženja u način vrednovanja pojedinih aktivnosti i pridruživanja bodova navedeni primjeri mogu biti osnova za usporedbu s nekim drugim rješenjima.

4. ZAHTJEVI I ISKUSTVA U CERTIFICIRANJU I LICENCIRANJU REVIZIJSKE PROFESIJE

4. 1. Regulatorni okvir za stjecanje zvanja ovlašteni revizor u Europskoj uniji

Pitanje zakonske revizije u Europskoj uniji regulirano je Direktivom 2006/43/EZ koja je donesena 2006. godine. Međutim, financijska kriza otkrila je mnoge slabosti u provođenju zakonskih revizija tako da je Direktiva iz 2006. godine izmijenjena i dopunjena 2014. godine. Minimalni zahtjevi obrazovnih kvalifikacija kao i uvjeti za stjecanje zvanja ovlaštenog revizora u tom razdoblju nisu se značajno mijenjali. U tom smislu odrednica Direktiva glasi da se „fizičkoj se osobi može odobriti obavljanje zakonske revizije samo ako je završila stupanj obrazovanja potreban za upis na sveučilište ili postigla ekvivalentnu razinu obrazovanja, završila tečaj teorijskog osposobljavanja, zaključila praktično osposobljavanje i položila stručni ispit koji odgovara završnom ispitu na sveučilištu, a koji je organizirala ili koji priznaje država članica o kojoj je riječ“ (čl. 6. 2006/43/EU). U pogledu formalnog obrazovanja posebno je interesantna opcija iz Direktive koja omogućuje državama članicama da izdaju odobrenje ovlaštenom revizoru koji nema formalno obrazovanje ako ta osoba može dokazati da je 15 godina radila u struci i ako je položila stručni ispit. U tom smislu dugogodišnji radni staž na području financija, prava i računovodstva priznaje se kao ekvivalent formalnom obrazovanju. Izuzeće postoji i u slučaju ako osoba može dokazati da je sedam godina radila u struci, položila stručni ispit i praktično osposobljavanje. Ipak valja naglasiti da većina zemalja članica, uključujući i Republiku Hrvatsku, svojim zakonskim rješenjima nisu prihvatile ovu opciju (Zakon o reviziji, 2008.) tako da ispitu za stjecanje zvanja može pristupiti samo osoba koja je, između ostalog, završila visoko stručno obrazovanje (Zakon o reviziji, NN. 139/08, čl. 7.).

U Direktivi je posebno naglašeno da osim formalnog obrazovanja države članice moraju tražiti najmanje trogodišnje praktično osposobljavanje, između ostalog, u reviziji financijskih izvještaja, konsolidiranih ili sličnih financijskih izvještaja. Drugim riječima, za stjecanje zvanje ovlašteni revizor, potrebno je ostvariti praktično osposobljavanje od minimalno tri godine. Od toga, dvije trećine (minimalno dvije godine) kandidat obavlja kod ovlaštenog revizora ili revizorskog društva u bilo kojoj državi članici. Valja naglasiti da realizacija zahtjeva o minimalno dvije odnosno tri godine praktičnog osposobljavanja neke zemlje Europske unije rješavaju ustrojavanjem registra vježbenika u kojem se, između ostalog, dokumentira vrijeme kandidata provedeno na stručnom osposobljavanju. Primjerice, Slovačka u svojim zakonskim rješenjima ima registar revizijskih pomoćnika u kojim se, između ostalog, evidentira i vrijeme kandidata provedeno na stručnom osposobljavanju (The National Council of the Slovak Republic, 423 Act of 11.

November 2015 on Statutory Audit and on Amendments and Supplements to Act No. 431/2002 Coll. on Accounting). Time se želi urediti tržište zakonske revizije, ali zaštititi poslodavce, a posebno kandidate u njihovim pravima i obvezama kod stjecanja zvanja ovlašteni revizor.

Tablica 4. Uvjeti za stjecanje zvanja ovlašteni revizor sukladno regulatornom okviru Europske unije

OBRAZOVNE KVALIFIKACIJE Čl. 6. 2006/43/EU	MINIMALNI UVJETI ZA STJECANJE ZVANJA OVLAŠTENI REVIZOR Čl. 10. st. 1 Direktive 2014/56/EU	KONTINUIRANO OBRAZOVANJE Čl. 13. Direktive 2014/56/ EU
<p>Fizičkoj se osobi može odobriti obavljanje zakonske revizije samo ako je završila stupanj obrazovanja potreban za upis na sveučilište ili postigla ekvivalentnu razinu obrazovanja, završila tečaj teorijskog osposobljavanja, zaključila praktično osposobljavanje i položila stručni ispit koji odgovara završnom ispitu na sveučilištu, a koji je organizirala ili koji priznaje država članica o kojoj je riječ.</p>	<p>Da bi se osigurala sposobnost primjene teorijskog znanja u praksi, čija se provjera provodi u okviru ispita, polaznik mora završiti najmanje trogodišnje praktično osposobljavanje, između ostalog, u reviziji godišnjih financijskih izvještaja, konsolidiranih financijskih izvještaja ili sličnih financijskih izvještaja.</p> <p>Najmanje dvije trećine tog praktičnog osposobljavanja polaznik obavlja kod ovlaštenog revizora ili revizorskog društva ovlaštenih u bilo kojoj državi članici.”</p>	<p>Države članice dužne su osigurati da ovlašteni revizori pohađaju prikladan program stalnog obrazovanja radi održavanja teorijskog znanja, stručnih vještina i vrijednosti na dovoljno visokoj razini te da je nepridržavanje zahtjeva o stalnom obrazovanju podložno primjerenim sankcijama.</p>
<p>OPCIJA ZEMLJE ČLANICE – IZUZEĆE</p> <p>Država članica odobrenje za ovlaštenog revizora može izdati osobi koja ne ispunjava uvjete propisane ako ta osoba može dokazati:</p> <p>(a) da je 15 godina radila u struci, što joj je omogućilo da prikupi dovoljno iskustva na području financija, prava i računovodstva te da je položila stručni ispit ; ili</p> <p>(b) da je sedam godina radila u struci u navedenim područjima te je uz to završila praktično osposobljavanje i položila stručni ispit.</p>		

Izvor: Obrada autora prema Direktivi 2014/56/EU i Direktivi 2006/43/EZ

Uvažavajući Odredbe Direktive valja naglasiti da ulazak u revizijsku profesiju podrazumijevanja minimalne uvjete u obliku formalnog obrazovanja, praktičnog osposobljavanja te položenog stručnog ispita. Međutim, ostanak u revizijskoj profesiji uvjetovan je stalnim obrazovanjem. U tom smislu „države članice dužne su osigurati da ovlašteni revizori pohađaju prikladan program stalnog obrazovanja radi održavanja teorijskog znanja, stručnih vještina na dovoljno visokoj razini“ (čl. 13. Direktiva 2014/56/EU). S obzirom da Direktiva ne uređuje detaljnije pitanje koja sa to teorijska znanja i stručne vještine koje čine dovoljne kompetencije za obavljanje posla ovlaštenog revizora ostaje na svakoj zemlji članici da detaljnije uredi ovo pitanje.

4.2. Zahtjevi za licenciranjem ovlaštenih revizora

Kao što je već istaknuto reforma revizijskog tržišta na području Europske unije imala je, između ostalog, za posljedicu donošenje novog regulatornog okvira. Na razini Europske unije donesena je Direktiva (2014/56/EU), ali i Uredba (537/2014) koje se odnosi na specifičnosti obavljanja zakonske revizije za subjekte od javnog interesa. Državama članicama dan je rok od dvije godine da implementiraju odrednice Direktive u nacionalna zakonodavstva. Ova nova „pravila igre“ trebala bi se primjenjivati od 17. lipnja 2016. godine. Točnije rečeno, Uredba (537/2014) stupila je na snagu 17. lipnja 2016. godine. Sva zakonska rješenja koja postoje u nacionalnim zakonodavstvima, a nisu u skladu s odrednicama Uredbe ništavne su. Prema službenim dokumentima dostupnim na stranicama Europske komisije do sada su odredbe nove revizijske Direktive i Uredbe implementirale Španjolska, Portugal i Slovačka (National measures adopted following the audit reform). Zbog toga u nastavku su prezentirana rješenja za licenciranje ovlaštenih revizora u Sloveniji čiji je prijedlog Zakona o reviziji u javnoj raspravi i Slovačka gdje su već usvojena zakonska rješenja iz ovog područja. Republika Hrvatska svoj prijedlog Zakona o reviziji u ovom trenutku još nije stavila u javnu raspravu stoga su ova rješenja kreirana na temelju prijedloga stručne i akademske javnosti (tablica 5).

Tablica 5. Uvjeti za stjecanje zvanja „ovlašteni revizor“

SLOVENIJA	SLOVAČKA	HRVATSKA*
<ul style="list-style-type: none"> • ima završen najmanje magistarski studij po zakonu kojim se uređuje visoko obrazovanje ili barem tu ekvivalentnu razinu obrazovanja, • ima najmanje petogodišnje radno iskustvo u poslovima revidiranja u posljednjih osam godina prije podnošenja zahtjeva, u revizorskom društvu ili kod ovlaštenog revizora ili revizorskom društvu odobrenom u bilo kojoj državi članici • ima obavljeno praktično osposobljavanje i provjeru znanja za ovlaštenog revizora • ako joj u prošlosti nije oduzeto odobrenje za obavljanje poslova ovlaštenog revizora ili da je od pravomoćnog oduzimanja dozvole proteklo najmanje pet godina • nije osuđivan za kazneno djelo protiv imovine ili privrede • visoka razina aktivnog znanja slovenskog jezika 	<ul style="list-style-type: none"> • ima punu poslovnu sposobnost • ima dobra ugled • ima sveučilišnu diplomu druge razine • ima minimalno 5 godina radnog iskustva u računovodstvu • sudjelovala je kontinuiranoj edukaciji pomoćnika ovlaštenih revizora • predala je Nadležnom tijelu ovjerene kopije certifikata i licenci drugih zemalja članica i trećih zemalja, uključujući imena njihovih Nadležnih tijela • položen ispit profesionalnih kompetencija 	<ul style="list-style-type: none"> • završila je najmanje preddiplomski i diplomski sveučilišni studij ili integrirani preddiplomski i diplomski sveučilišni studij ili preddiplomski stručni studij i specijalistički diplomski stručni studij, čijim završetkom je stekla najmanje 300 ECTS bodova, ili sveučilišni studij čijim je završetkom stekla visoku stručnu spremu • ima položen revizorski ispit • ima najmanje dvije godine radnog iskustva u obavljanju revizorskih usluga pod nadzorom ovlaštenog revizora nakon položenog revizorskog ispita • ima dobar ugled

Izvor: Obrada autora prema: Prijedlog zakona o revidiranju in cenjivanju vrednosti (EVA: 2016-1611-0002);

National Council of the Slovak Republic, 423 Act of 11. November 2015 on Statutory Audit and on Amendments and Supplements to Act No. 431/2002 Coll. on Accounting

Uvažavajući kriterije za stjecanje zvanja ovlašteni revizor valja istaknuti da je formalno visoko obrazovanje temeljni preduvjet za ulazak u profesiju. Osim formalnog visokog obrazovanja traži se i višegodišnje radno iskustvo te položen stručni ispit. Iz tablice 5. je vidljivo kako su odabrane zemlje odabrale strože uvjete praktičnog iskustva potrebnog za stjecanje zvanja „ovlašteni revizor“ od zahtjeva revizijske direktive. Naime, kao što je već istaknuto Direktiva postavlja minimalne zahtjeve u obliku trogodišnjeg radnog iskustva u poslovima računovodstva od čega minimalno dvije moraju biti na poslovima revizije pod mentorstvom ovlaštenog revizora. Slovenija i Slovačka traže minimalno petogodišnje radno iskustvo na poslovima revidiranja odnosno računovodstva. Ovakvi stroži zahtjevi zapravo su u suprotnosti s nastojanjima Europske komisije da se uklone barijere ulasku u profesiju te da se poveća kompetitivnost tržišta usluga u Europskoj uniji. Međutim, uvažavajući javni interes koji revizori štite svojim djelovanjem sasvim su razumljiva nastojanja zemalja članica da je ulazak u ovu profesiju omogućen samo profesionalcima s adekvatnom razinom teorijskog znanja, ali i praktičnim iskustvom. Valja naglasiti da se sukladno ovim predloženim zakonskim rješenjima dozvola za rad ovlaštenim revizorima u pravilu daje na određeni rok. Tako, primjerice Slovenija izdaje dozvole za rad ovlaštenim revizorima na rok od dvije godine. Produživanje dozvole za rad u pravilu je vezano uz stalno stručno usavršavanje prema pravilima tijela zaduženog za nadzor revizijske profesije.

4.3. Stručni ispit za stjecanje zvanja ovlašteni revizor (računovođa)

Problematika edukacije i usavršavanja revizora, vezana je i uz polaganje ispita za zvanje ovlaštenog revizora. U koncipiranju forme i sadržaja testova uobičajeno se uvažavaju iskustva razvijenijih tržišnih gospodarstva i to posebice Engleske, Njemačke i SAD-a budući da je u tim državama revizijska profesija najrazvijenija. Naime, revizijska direktiva iz 2006. godine obvezala je zemlje članice da u svoja zakonodavstva uvedu obvezu polaganja stručnog ispita kako bi se osigurala potrebna razina teorijskog znanja relevantna za zakonsku reviziju te sposobnost primjene tog znanja u praksi. Osim toga, nalaže se zemljama članicama da barem dio tog ispita treba biti koncipiran u pisanom obliku. Da bi se položio ispit Direktiva definira područja koja je tim ispitom potrebno obuhvatiti. Na neki način Direktiva definira područja koja su od primarnog značenja za obavljanje revizije, ali i ona područja koja su od sekundarnog značenja, ali se znanja iz tih područja trebaju koristiti u obavljanju zakonske revizije kako je navedeno u tablici 6.

Tablica 6. Minimalni zahtjevi za provođenje ispita sukladno regulatornom okviru Europske unije

Stručni ispit Čl. 7 2006/43/EU	Provjera teorijskog znanja Čl. 8 2006/43/EU
<p>Stručni ispit jamči potrebnu razinu teorijskog znanja o područjima relevantnim za zakonsku reviziju te sposobnost primjene tog znanja u praksi. Barem dio tog ispita provodi se u pisanom obliku.</p>	<p>1. Provjera teorijskog znanja iz ispita obuhvaća posebno sljedeća područja:</p> <ul style="list-style-type: none"> (a) opću računovodstvenu teoriju i načela; (b) pravne propise i standarde vezane uz pripremu godišnjih i konsolidiranih financijskih izvještaja; (c) međunarodne računovodstvene standarde; (d) financijsku analizu; (e) računovodstvo troškova i upravljačko računovodstvo; (f) upravljanje rizikom i unutarnju kontrolu; (g) reviziju i stručne vještine; (h) pravne propise i profesionalne standarde vezane uz zakonsku reviziju i ovlaštene revizore; (i) međunarodne revizijske standarde; (j) profesionalnu etiku i neovisnost. <p>Provjera obuhvaća i sljedeća područja u mjeri u kojoj su ona relevantna za reviziju:</p> <ul style="list-style-type: none"> (a) pravo društava i upravljanje društvima; (b) stečajno pravo i slične postupke; (c) porezno pravo; (d) građansko i trgovačko pravo; (e) socijalno pravo i pravo zapošljavanja; (f) informatiku i računalne sustave; (g) poslovnu, opću i financijsku ekonomiju; (h) matematiku i statistiku; (i) osnovna načela financijskog upravljanja društvima.

Izvor: Direktiva EU 2014/56; Direktiva 2006/43/EZ

Državama članicama je ostavljena i opcija da mogu osloboditi neke kandidate od polaganja ispita iz određenog područja ukoliko je osoba položila sveučilišni ili ekvivalentni ispit ili je stekla sveučilišnu diplomu ili ekvivalentnu stručnu spremu u jednom ili više područja. Valja naglasiti da većina zemalja Europske unije, uključujući i Republiku Hrvatsku, pri implementaciji Direktive 2006. godine nije iskoristila ovu mogućnost. Uvažavajući specifičnosti našeg obrazovnog sustava može se istaknuti da završeni poslijediplomski specijalistički studij odnosno poslijediplomski sveučilišni doktorski studij iz područja financijskog izvještavanja, revizije, analize, računovodstva i poreza mogu biti kvalitetna osnova za stjecanje naprednih znanja iz ovih područja. Samim time, tijelo nadzora nad revizijskom profesijom može odrediti da se osoba koja je završila poslijediplomski specijalistički studij ili poslijediplomski sveučilišni doktorski studij u jednom ili više područja, može izuzeti od provjere teorijskog znanja u područjima obuhvaćenima spomenutim diplomom. Uvažavajući specifičnosti obrazovnog sustava u Republici Hrvatskoj postoji mogućnost da se iskoristi ova opcija te da se na taj način doprinese kvaliteti obrazovnog procesa kandidata koji ulaze u revizijsku profesiju.

Iako Direktiva definira područja koja trebaju biti zastupljena na stručnom ispitu, ipak ostaje na svakoj zemlji članici da koncipira formu i sadržaj testova na nacionalnim razinama. Pri tome, sasvim sigurno iskustva i dugogodišnja tradicija u provođenju ispitivanja iz ovog područja u razvijenim tržišnim gospodarstvima poput Engleske, Njemačke i SAD-a mogu biti od neprocjenjivog značenja.

U Njemačkoj se ispit za stjecanje zvanja ovlašteni revizor (*Wirtschaftsprüfer*) polaže dva puta godišnje te se sastoji se od pisanog i usmenog ispitivanja, a organizira ga Institut ovlaštenih revizora (*Institut der Wirtschaftsprüfer*). Pismeni testovi održavaju se u veljači i ožujku svake godine. Pravila polaganja ispita kao i procedura ispitivanja utvrđena su u pravilniku (*Professional Examination Regulations*). Kolegiji koji se polažu u pisanom dijelu ispita su:

- ◆ Revizija poslovanja, procjena poduzeća i profesionalna regulacija (*Auditing of business, business valuation and professional regulations*),
- ◆ Primijenjena poslovna administracija, ekonomija (*Applied business administration, economics*);
- ◆ Trgovačko pravo (*Commercial law*):
- ◆ Porezno pravo (*Tax law*).

Ukoliko je neki od kandidata završio diplomski program koji je adekvatno akreditiran tada se kandidati oslobađaju polaganja dva predmeta: *Primijenjena*

poslovna administracija, ekonomija i Trgovačko pravo. Ti kandidati polagat će samo dva preostala predmeta te će pristupiti usmenom dijelu ispita. Rezultati ostvareni na studiju priznaju se nakon što se utvrdi ekvivalentnost položenog ispita u pogledu sadržaja, forme i opsega položenog ispita. S obzirom da unutar Instituta ovlaštenih revizora (*Institut der Wirtschaftsprüfer*) postoji Akademija, koja nudi različite programe i pripremne seminare, kandidati imaju priliku već tijekom praktičnog obučavanja ponoviti i osvježiti znanja potrebna za polaganje ispita.

Sasvim sigurno jedan od priznatijih ispita na svjetskoj razini je ispit kojeg provodi Američki institut ovlaštenih javnih računovođa (*American Institute of Certified Public Accountants*) čijim se polaganjem stječe zvanje ovlašteni javni računovođa (*CPA – certified public accountant*). Valja napomenuti da se ispit piše isključivo u pisanoj formi te da nisu dozvoljeni usmeni ispiti. Materija koja se polaže za stjecanje zvanja ovlaštenog javnog računovođe je podijeljena u četiri sljedeća područja:

1. Revizija (*Auditing & Attestation - AUD*),
2. Poslovno okruženje i koncepti (*Business Environment and concepts (BEC)*)
3. Financijsko računovodstvo i izvještavanje (*Financial Auditing and Reporting (FAR)*) i
4. Pravo (*Regulation – (REG)*).

Iako se radi o četiri područja, nisu sva područja na ispitu jednako zastupljena i važna. Struktura testa prilagođena je svakom pojedinom području. Primjerice, testovi iz *Revizije* i *Financijskog računovodstva i izvještavanja* pišu se puna četiri sata dok se testovi iz *Prava i Poslovnog okruženja i konceptata* pišu 3 sata. Prije pojavljivanja na ispitu, sva ispitna pitanja prolaze nekoliko intenzivnih i rigoroznih pregleda i recenzija kako bi se osiguralo da su ona tehnički korektna te da imaju jedan točan ili najbolji odgovor. Polaganje ispita, međutim, ne znači trajno ostanak u profesiji. U tom smislu, licenca se gubi ako se nakon položenog ispita ne pristupa kontinuiranom stručnom usavršavanju.

U europskim okvirima svakako je značajan ispit kojim se stječe zvanje ovlašteni računovođa (*Chartered accountant*), a koji dodjeljuje Udruženje ovlaštenih računovođa (*the Association of Chartered Certified Accountants - ACCA*). Za stjecanje ovog zvanja potrebno je položiti 14 ispita, a da bi se pristupilo ispitu potrebno je imati relevantno praktično iskustvo u minimalnom trajanju od tri godine te položen modul profesionalne etike. Ispit se može polagati na dvije razine: osnovna (*fundamental*) i profesionalna (*professional*). Osnovna razina je podijeljena u dva modula: znanje (*knowledge*) i vještine (*skills*). Profesionalna razina je podijeljena

u module osnovni (*essentials*) i izborni (*options*). U okviru osnovne i napredne razine definirani su kolegiji koji se polažu kako je navedeno u tablici 7. U okviru izbornih kolegija nalaze se četiri predmeta, ali je potrebno položiti dva. Neovisno o kojem se kolegiju i modulu radi prolaznosti za sve ispite je 50%.

Tablica 7. Struktura ACCA ispita

Osnovna razina	Profesionalna (napredna) razina
<p>Znanje (<i>knowledge</i>)</p> <p>F1 – Računovodstvo u poslovanju</p> <p>F2 – Upravljačko računovodstvo</p> <p>F3 - Financijsko računovodstvo</p>	<p>Osnovni (<i>Essentials</i>)</p> <p>P1 Upravljanje, rizici i etika</p> <p>P2 Korporativno izvještavanje</p> <p>P3 Poslovna analiza</p>
<p>Vještine (<i>skills</i>)</p> <p>F4 – Korporativno i poslovno pravo</p> <p>F5 – Menadžment performansi</p> <p>F6 – Oporezivanje</p> <p>F7 – Financijsko računovodstvo</p> <p>F8 – Revizija</p> <p>F9 – Financijski menadžment</p>	<p>Izborni (<i>options</i>) (polažu se dva kolegija)</p> <p>P4 – Napredni financijski menadžment</p> <p>P5 – Napredni menadžment performansi</p> <p>P6 - Napredno oporezivanje</p> <p>P7 - Napredna revizija</p>

Izvor: <http://www.accaglobal.com/gb/en/qualifications/glance/acca/details.html>

Studenti koji su završili diplomski studij već imaju tehnička znanja potrebna za polaganje osnovne razine ovog ispita. Međutim, i osnovna i profesionalna razina naglašavaju kako je ovdje riječ o primjeni znanja, te je stoga kako bi se pristupilo ispitu potrebno imati određeno praktično iskustvo. Tek integracijom teorijskog znanja, ali i primjene tog znanja u praksi mogu se ostvariti sposobnosti računovođe za djelovanje kao konzultanta ili savjetnika u profesionalnom okruženju.

Zaključno, potrebno je istaknuti da odgovarajuće radno iskustvo i položen ispit ne znači da osoba može doživotno ostati u profesiji. U tom smislu licenca ovlaštenog revizora se obično izdaje na određeni rok, a produživanje licence vezano je uz ispunjavanje određenih uvjeta koji su u pravilu vezani uz obvezu kontinuiranog obrazovanja i usavršavanja, kao i adekvatnog djelovanja u revizijskoj profesiji, što se obično dokazuje dobrim ugledom. Iako se dobar ugled može definirati na različite načine, uvažavajući revizijsku profesiju, dobar ugled se u

pravilu narušava ako je osoba kažnjavana za prekršaje u obavljanju revizijskih usluga te ukoliko je kažnjavana za kaznena djela iz domene trgovačkih društva i gospodarstva. Na nacionalnim razinama se obično uređuje koji su to uvjeti i kriteriji koji se uzimaju u obzir pri procjeni dobrog ugleda revizora. S obzirom da ovlašteni revizor ima obvezu stalno se stručno usavršavati, sasvim sigurno odrednice Međunarodnih standarda profesionalne edukacije od velikog su značaja.

5. ZAKLJUČAK

U turbulentnom poslovnom okruženju gdje promjene u poslovanju postaju svakodnevica posebno se važnim čini kontinuirano ulagati u nova znanja te razvijati vještine koje su danas sve više potrebne. Navedeno znači kako je stečeno znanje potrebno kontinuirano nadograđivati. Iako je kvaliteta rada računovodstvenih i revizijskih djelatnika primarno determinirana stečenim profesionalnim kompetencijama, međutim posebna pažnja treba biti posvećena i kontinuiranom usavršavanju znanja odnosno konceptu cjeloživotnog obrazovanja. Kontinuirana edukacija ne bi trebala biti koncipirana isključivo na dobrovoljnoj osnovi već ona treba biti formalna i moralna obveza svih onih koji pružaju računovodstvene usluge.

Na temelju rezultata provedenog istraživanja u certificiranju i licenciranju računovodstvenih i revizijskih zvanja moguće je potvrditi činjenicu da je računovodstvena i revizijska profesija u europskim zemljama organizirana na različite načine. U nekima zemljama je ključno pitanje tko i pod kojim uvjetima može obavljati računovodstvene poslove riješeno zakonom, a u drugima unutar same profesije. Iskustva nekih zemalja pokazuju da računovodstvena profesija može biti i samoregulirajuća profesija, naravno uz uvjet da se jasno zna koja su prava i obveze, ali i sankcije u slučaju nestručnog i nesavjesnog obavljanja posla.

Razumijevanje načina te uvjeta pristupanja računovodstvenoj i revizijskoj profesiji u odabranim razvijenim zemljama Europske unije, čini se, može biti dobra podloga za postavljanje kriterija za djelovanje računovodstvene i revizijske profesije u Republici Hrvatskoj. Dakle, pred nama se tek nalazi ovaj posebno važan dio uređenja profesije: definiranje ulaznih kompetencija odnosno certificiranje zvanja. Ključno pitanje u tom procesu je tko bi trebao biti zadužen za njegovu provedbu. Bi li to trebalo biti tijelo na razini struke ili neko državno tijelo ostaje pitanje koje će se, vjerujemo, u budućnosti riješiti. Kada se ta važna komponenta definira zasigurno će biti lakše definirati i sam model regulacije računovodstvene profesije. Primjeri dobre prakse postoje, iskustva drugih zemalja javno su dostupna te ona mogu i trebaju poslužiti za gradnju modela prilagođenog našim uvjetima, a istovremeno prepoznatljivog i u međunarodnim razmjerima. Usvajanjem takvih pravila djelovanja računovođa i revizora stvorit će se pretpostavke za kvalitetni razvoj ovih profesija u budućnosti.

LITERATURA

1. AICPA (2011.) *How is the CPA Exam scored?* American Institute of Certified Public Accountants. Dostupno na: https://www.aicpa.org/BecomeACPA/CPAExam/PsychometricsandScoring/ScoringInformation/Downloadable-Documents/How_the_CPA_Exam_is_Scored.pdf (14.07.2016.)
2. AICPA (2013.) *Content and skill specifications for the uniform CPA examination.* Dostupno na: <http://www.aicpa.org/becomeacpa/cpaexam/examinationcontent/Pages/default.aspx> (01. 07. 2016.)
3. Dečman, N., Rep, A. (2015.) Analiza sustava obrazovanja računovođa u Hrvatskoj i Europi. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.* 13 (1), str. 1-18.
4. DIREKTIVA 2006/43/EZ EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA od 17. svibnja 2006. o zakonskim revizijama godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja, kojom se mijenjaju direktive Vijeća 78/660/EEZ i 83/349/EEZ i stavlja izvan snage Direktiva Vijeća 84/253/EEZ
5. DIREKTIVA 2014/56/EU EUROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA od 16. travnja 2014. o izmjeni Direktive 2006/43/EZ o zakonskim revizijama godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja
6. ESCP Europe (2011.) *Study on the effects of the implementation of the acquis on the statutory audits of annual and consolidate accounts, including the consequences on the audit market.* Dostupno na: http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/other/full_study_en.pdf, (10.06.2016.)
7. Hrvatska revizorska komora (2010.) *Priručnik s objavama o međunarodnoj edukaciji.* Dostupno na: http://www.revizorska-komora.hr/pdf/MRevS/IFAC_IES_2010_hr.pdf (14.07.2016.)
8. <http://www.accaglobal.com/gb/en/qualifications/glance/acca/details.html> (14.07.2016.)
9. http://www.fee.be/index.php?option=com_content&view=article&id=1253&Itemid=106&lang=en (14.07.2016.)
10. <http://www.isrcg.org/pravilnik-o-kontinuiranoj-edukaciji-clanova/> (14.07.2016.)
11. <https://www.ifac.org/about-ifac> (14.07.2016.)
12. <http://www2.ifac.org/system/files/publications/files/IAESB-IES-Revision-Spotlight-On-Project.pdf> (14.07.2016.)
13. <http://www2.ifac.org/system/files/publications/files/IAESB-International-Education-Standards-Brochure.pdf> (01.07.2016.)
14. https://www.ifac.org/system/files/publications/files/iaesb-continuing-professional-development-brochure_0.pdf (14.07.2016.)

15. <http://www.hrvatski-racunovodja.hr/index.php/ovlasteni-racunovodje/67-program-za-stjecanje-zvanja-ovlasteni-racunovodstveni-forenzicar-2>
16. IAESB (2015.) *Handbook of International Education Pronouncements*. IFAC: International Accounting Education Standards Board.
17. *Institut der Wirtschaftsprüfer, Action plan*. Dostupno na: https://www.ifac.org/system/files/compliance-assessment/part_3/201208GermanyIDW.pdf (10.06.2016.)
18. *National Council of the Slovak Republic, 423 Act of 11. November 2015 on Statutory Audit and on Amendments and Supplements to Act No. 431/2002 Coll. on Accounting*. Dostupno na: http://www.finance.gov.sk/en/Components/CategoryDocuments/s_LoadDocument.aspx?categoryId=438&documentId=721 (10.06.2016.)
19. National measures adopted following the audit reform. Dostupno na: http://ec.europa.eu/finance/auditing/reform/index_en.htm#maincontentSec1, (10.07.2016.)
20. Prijedlog Zakona o revidiranju i ocijenjivanju vrednosti, Predlog zakona o revidiranju in cenjivanju vrednosti (EVA: 2016-1611-0002) Dostupno na: http://www.mf.gov.si/fileadmin/mf.gov.si/pageuploads/Finan%C4%8Dni_sistem/2016-04-26_predlog_javna_obravnav.pdf (01. 07. 2016.)
21. Sever Mališ, S., Tušek B., Žager, L. (redaktor: Žager, L.) (2012.) *Revizija: načela, standardi, postupci*. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika.
22. Tušek, B. (2009.) Međunarodni standardi računovodstvene edukacije. *Računovodstvo i financije*, 09/2009., str. 46-55.
23. <http://www.hrvatski-racunovodja.hr/data/vijesti/vijesti-2013-12.pdf> (14.07.2016.)
24. www.srr-fbih.org/sr/pdf/2009/12/PRAVILNIK_O_KPE_novi.pdf (14.07.2016.)
25. Zakon o računovodstvu, NN 78/15
26. Zakon o reviziji, NN 146/05, 139/08, 144/12
27. Žager, K., Dečman, N. (2015.) *Računovodstvo malih i srednjih poduzeća*. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika.
28. Žager, K., Dečman, N. (2016.) Kontinuirana edukacija računovođa. *Zbornik radova 51. Simpozija: Aktualne dileme i izazovi računovodstva, revizije i poreza u Republici Hrvatskoj, Vodice, 02. - 04. lipnja 2016., Gulin, D. (ur.)*. Zagreb: Hrvatska zajednica računovođa i financijskih djelatnika, str. 109-131.

Katarina Žager, Ph.D, Full Professor

Faculty of Economics and Business, Zagreb, Republic of Croatia
kzager@efzg.hr

Sanja Sever Mališ, Ph.D, Assistant Professor

Faculty of Economics and Business, Zagreb, Republic of Croatia
ssever@efzg.hr

Nikolina Dečman, Ph.D, Assistant Professor

Faculty of Economics and Business, Zagreb, Republic of Croatia
ndecman@efzg.hr

CERTIFICATION AND LICENSING OF ACCOUNTING AND AUDITING VOCATIONS

Review

Abstract

Today, perhaps more than ever, accounting and auditing profession requires high quality sets of standards. This is especially highlighted in terms of the complexity of business transactions, business internationalization, the application of new technologies, especially the frequent changes of regulations and legislation. In order to respond well to a number of challenges accountants and auditors need to be well educated. Acting in the accounting and auditing profession actually means, among other things, setting up the criteria under which a person can become an accountant or auditor. A high level of expertise and competence in the accounting and auditing profession is one of the basic conditions and prerequisites of doing high quality business. At the same time, the expertise and competence of persons involved in the accounting and auditing work involves formal education, but also the ability to apply theoretical knowledge in practice, which verification will be undertaken in the form of exam after completion of practical training. In addition to practical experience and examination it is necessary to ensure that an accountant or auditor take part in appropriate program of continuing education in order to maintain and enhance the theoretical knowledge and professional skills and values at the sufficiently high level. In this sense, the aim of this paper is to investigate and analyse what are the necessary conditions under which a person can be certified and licensed to perform accounting and auditing. Practice indicates that there are some differences both in formal education and in the approaches to continuing education and training of accounting and auditing professionals. In other words, different approaches are applied to certification and licensing between different countries. This implies the need for standardization of the education of accountants and auditors at the international level. There

are certain standards of professional education that are internationally accepted but each country sets its own specific certification and licensing requirements. In this respect, the paper will explore possibilities of acquiring certificates and licenses to carry out accounting and audit services in the developed countries and selected European Union countries. In doing so, special emphasis will be put on the research of the requirements for taking the exam, content and ways of examination for acquiring accounting and auditing vocations. Understanding the way and the requirements for entering to the accounting and auditing profession in selected countries of the EU can generate a relevant basis for setting criteria for quality acting of the accounting and auditing profession in Croatia and neighbouring countries. By adopting such rules, the preconditions for quality development of the accounting and auditing profession in the future will be created.

Keywords: *certification, licensing, accountants, auditors*

JEL: M41, M42